

RENATA DYTFFELD „WSZYSCYŚMY WĘDROWCY...”

PROPOZYCJA CYKLU LEKCJI DLA KLASY II GIMNAZJUM Z MOTYWEM WĘDRÓWKI Z KOMENTARZEM METODYCZNYM.

Bycie w drodze, pokonywanie przestrzeni „od – do” to jedno z najstarszych doświadczeń człowieka i jeden z najstarszych toposów literackich. Droga, wędrówka, podróż, pielgrzymka to słowa – symbole, zakorzenione w tradycji europejskiej jako określenie życia.

Topos wędrówki daje możliwość ukazania różnych postaw, wyborów, wartości, którymi kierują się bohaterowie literaccy. Skłonić do refleksji, porównania z własnymi poglądami.

Motyw wędrówki jest jednym z kręgów tematycznych w drugiej klasie gimnazjum w programie „Świat w słowach i obrazach”. Powtarza się w wielu utworach literackich, składających się na uczniowską lekturę.

W tę bogatą tradycję literacką wpisuje się twórczość Edwarda Stachury. Pojawiająca się w niej topika drogi i wędrowca, symbolika domu jest znakomitą sposobnością do zaangażowania uczniów w poszukiwanie „miejsc wspólnych” różnych tekstów literackich, co wynika z podstaw programowych oraz z doboru lektur gimnazjalnych, proponowanych dla klasy drugiej w programie „Świat w słowach i obrazach”.

Dzięki nim prześledzić można ujęcie tego samego motywu w różnych tekstach kultury i nie tylko rozwijać umiejętności polonistyczne, lecz także kształtować postawy etyczne młodego człowieka.

Uważam, że dobrym sposobem na zakończenie cyklu lekcji poświęconych na omówienie toposu wędrówki, jest piosenka Edwarda Stachury „Dookoła mgła”. Na cykl ten, moim zdaniem, mogą się złożyć: biblijna wędrówka do Ziemi Obiecanej, tułaczka Odysa, poszukiwanie

świętego Graala, „Smutno mi, Boże” Słowackiego i „Pielgrzym” Norwida. Na końcu właśnie wiersz Stachury, którego nie ma w podręczniku.

Teksty te połączyć można w zwarty blok tematyczny lub, aby nie dopuścić do znużenia problematyką, omówić w pewnych – niezbyt odległych – odstępach czasowych. Decyzję powinien nauczyciel uzależnić od zespołu klasowego, z którym pracuje, jego możliwości i zaangażowania.

Wiersz Stachury, przejrzysty w warstwie znaczeń i o klarownej budowie, krótki i stosunkowo łatwy w odbiorze, jest świetną okazją do zachęcenia uczniów do bardziej samodzielnych prób odczytania poezji. Stąd część zadań można wykonać wykorzystując metody aktywizujące, a że są dość czasochłonne, proponuję poświęcić pracy z wierszem cztery kolejne lekcje. Uczniowie będą mieli okazję w miarę samodzielnie zmierzyć się z tekstem, a nauczyciel przekonać się, w jakim stopniu wychowankowie opanowali umiejętność czytania i interpretowania poezji. Utwór spoza kanonu lektur i podręcznika doskonale do tego się nadaje.

W drodze do ziemi obiecanej.

Dzięki rozpoczynającemu wiersz pytaniu: „Jak długo pisana mi jeszcze włóczęga?”, dowiadujemy się, że podmiot liryczny, będący jednocześnie bohaterem, znajduje się w drodze, która jest mu „pisana”, a więc przeznaczona, zapisana w gwiazdach; może przez los, może Boga; siły niezależne od człowieka, decydujące o jego życiu. Człowiek jest skazany na włóczęgę. Osoba mówiąca akceptuje jednak swój los, godzi się z nim. Podmiot liryczny, mimo chwil zwątpienia, jest o celowości swej drogi przekonany; nie pyta „dlaczego?”, jedynie „jak długo...?”. W wierszu Stachury słowa włóczęga i wędrownica traktowane są synonimicznie.

„Dookoła mgła” jest monologiem lirycznym, zawierającym autorefleksję podmiotu lirycznego nad swoją kondycją, a jednocześnie słowa kierowane są do konkretnie wskazanego „ty” lirycznego.

Jest nim gwiazda – przewodniczka, która – zgodnie ze swoją biblijną symboliką – jest znakiem ułatwiającym wędrówkę, wyznacza miejsce, gdzie czeka dobra nowina. Ale podmiot liryczny nazywa ją „ognikiem błędnym”, a więc sprowadzającym na manowce.

Błędny ognek, zwodnicza gwiazda jest przewodniczką „mych dni”, czyli życia. Mamy do czynienia więc z metaforycznym przedstawieniem życia jako wędrówki. Podmiot liryczny prosi gwiazdę, wręcz błaga (mimo użycia trybu rozkazującego – spraw, zapędź, zakulaj – nie odbieramy tych słów jako kategorycznego żądania, lecz raczej – dzięki pytaniu i symbolom – jako skargę na trudny, niepewny los) o przychyłość.

Kres wędrówki wyznaczają „czułe drzwi”. To kolejny ważny symbol określający przestrzeń, w której porusza się wędrowiec. Nie tyle się do nich dochodzi, ile jest się do nich doprowadzonym przez gwiazdę. Są (jak pojawiające się w następnej zwrotce progi) miejscem przejścia, znakiem łączącym dwie przestrzenie – otwartą i zamkniętą, wrogą i bezpieczną. Epitet „czułe” przypisuje im cechy człowieka, informuje, że są przyjazne, życzliwe, za nimi czeka dobro i szczęście. Drzwi i próg symbolizują dom.

Jest to miejsce upragnione dla każdego wędrowca, oznacza bezpieczne schronienie, spokój, odpoczynek. Dotarcie do niego ma być ukoronowaniem podróży, nagrodą za wytrwałość w poszukiwaniach. Staje się miejscem wytęsknionym, wyidealizowanym; ziemią obiecaną.

Do takiego miejsca zmierza podmiot liryczny. Wie o jego istnieniu, lecz nie wie, gdzie ono się znajduje i jak do niego dotrzeć. Jest dobrze ukryte, choć istnieją znaki, które pozwalają je rozpoznać i do niego dotrzeć: rzeka, most, sad.

Rzeka rozdziela przestrzeń drogi i przestrzeń domu, a łączy je most – kolejne miejsce przejścia. Za nim znajduje się sad, w nim dom. Kwitnące i owocujące jednocześnie drzewa podkreślają niezwykłość miejsca. Kolejne symbole – jabłko, wiatr, ręka, kwiat – odwołują się

do bogatej tradycji literackiej. Budują one obraz miejsca, w którym panuje harmonia i spokój.

To wszystko właśnie proponuję omówić na dwóch pierwszych godzinach.

Tematem pierwszej części dwugodzinnej lekcji można uczynić **OKOLICZNOŚCI WYZNANIA LIRYCZNEGO**.

Celem jest utrwalenie umiejętności odczytywania sytuacji lirycznej, a części drugiej odczytywanie znaczeń symbolicznych. Uważam, że najprzydatniejsza będzie praca w grupach, zgodnie z założeniami programu **KREATOR**.

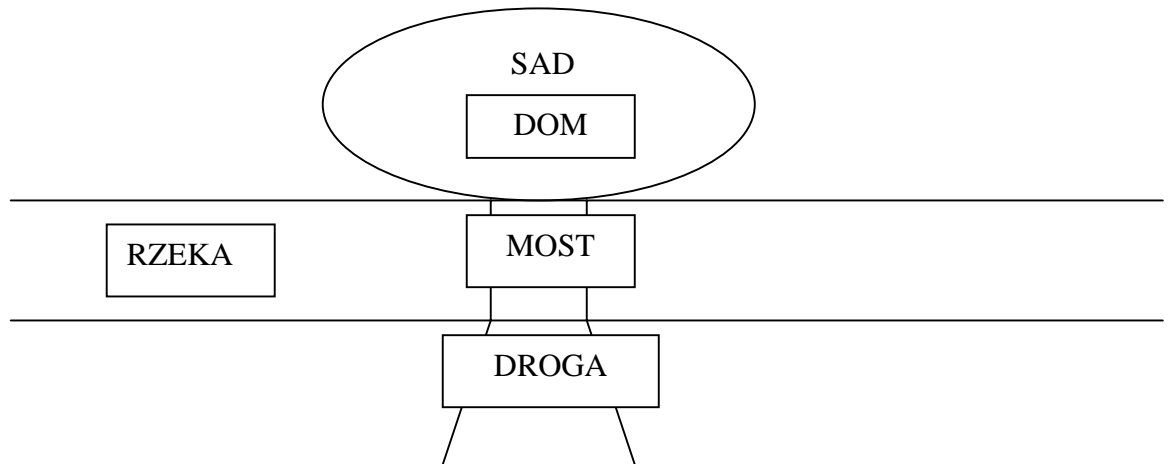
Pięcioosobowe zespoły otrzymują tekst piosenki, polecenia i potrzebne do ich wykonania materiały (kartki z bloku rysunkowego, pisaki).

Polecenia dla zespołów mogą brzmieć następująco:

1. Uważnie zapoznajcie się z tekstem Edwarda Stachury „Dookoła mgła”.
2. Ustalcie, kto i kiedy się wypowiada. Wskażcie odpowiednie cytaty.
3. Przedyskutujcie, dokąd osoba mówiąca zmierza.
4. Spróbujcie sporządzić mapę wędrowki tak, aby zaznaczyć cel i drogę do niego prowadzącą.
5. Zapiszcie wnioski wynikające z analizy sporządzonej przez was mapy.

Po ich wykonaniu uczniowie prezentują, co ustalili. Ewentualne nieścisłości lub błędy korygujemy dopiero po przedstawieniu wszystkich prac i wysłuchaniu wszystkich wypowiedzi, oddając najpierw głos samym uczniom. Efektem prac grup powinien być plan – mapa przedstawiająca cel wędrowki (przykładowy schemat zamieszczam poniżej) oraz wniosek, że opisany został cel wędrowki, a nie droga do niego prowadząca, bo ta jest

nieznana lub ukryta, człowiek wędrujący do celu błądzi, natrafia na liczne przeszkody. Brak wskazówek, jak trafić.

Drugą część lekcji, w tych samych zespołach, poświęcimy na pracę, której celem będzie ODCZYTANIE SYMBOLICZNYCH ELEMENTÓW PRZESTRZENI.

Wyobrażenie życia jako wędrówki znane jest uczniom dzięki wcześniej omówionym utworom, teraz więc jedynie przypominamy i utrwalamy to wyobrażenie, a koncentrujemy się na odczytaniu znaczących elementów przestrzeni.

W tym celu wykorzystać możemy zarówno wiedzę i życiowe doświadczenie uczniów oraz np. „Słownik mitów i tradycji kultury” Władysława Kopalińskiego i „Słownik symboli” tegoż autora, „Szkolny słownik motywów literackich” Barbary Drabik, Jacka Falkowskiego, Izabeli Rowińskiej.

„Dookoła mgła”, zgodnie z sugestią Bożeny Chrząstowskiej*, daje możliwość nauki odczytywania znaczeń symbolicznych.

Służyć mogą temu następujące polecenia dla grup:

* Bożena Chrząstowska: Szukanie „sposobu na poezję”. [w] Kompetencje szkolnego polonisty. Szkice i artykuły z metodyki pod redakcją Bożeny Chrząstowskiej. Warszawa 1995, s. 188.

1. Zredagujcie kilkuzdaniowy, zwięzły opis miejsca, do którego zmierza wędrowiec.
2. Przypomnijcie podobnie przedstawione miejsca z wcześniej poznanych tekstów.
3. Zastanówcie się nad znaczeniem tego miejsca dla wędrującego oraz umotywuście jego wędrówkę: dlaczego wędruje, czy cel jest tego warty.
4. Wskażcie ułatwienia i utrudnienia, na które napotyka wędrowiec. Wyjaśnijcie ich znaczenie.
5. Przypomnijcie, jak rozumiana często jest wędrówka w kulturze europejskiej.

Po wykonaniu tych poleceń uczniowie powinni dojść do następujących wniosków:

Cel wędrówki przypomina raj; dom, sad symbolizuje miejsce, gdzie człowiek czuje się bezpieczny, szczęśliwy, warto więc się trudzić, aby do celu dotrzeć.

Drogę ułatwia gwiazda, która prowadzi wędrowca jak gwiazda betlejemską Trzech Króli, utrudnia natomiast mgła i błędne ognie.

Wędrówka symbolizuje życie człowieka poszukującego szczęścia.

Notatka może oczywiście przybrać różną formę, ale jej treść powinna uwzględniać przynajmniej powyższe spostrzeżenia. Tak jak poprzednio, ewentualnej korekty dokonujemy dopiero na samym końcu.

Zadanie domowe mogłoby przygotowywać do następnej lekcji i brzmieć następująco:

Przypomnij znaczenie słowa „wartość”. Co jest wartością dla podmiotu lirycznego w „Dookoła mgła”?

Między wiarą a zwątpieniem.

Omówiony obraz poetycki do złudzenia przypomina biblijne wyobrażenie raju, z którego człowiek został wygnany i skazany

na cierpienie. Pozostała w nim jednak tęsknota za miejscem wiecznej szczęśliwości, pragnienie powrotu, świadomość, że taki świat istnieje. Jest to jednocześnie błogosławieństwem i przekleństwem człowieka: żyć ze świadomością, że istnieje ziemia obiecana i nie móc do niej dotrzeć, żyć w ciągłej tęsknocie i nadziei.

Wiara miesza się ze zwątpieniem, pewność z poczuciem bezradności, niecierpliwość z pewnością, że warto czekać, trudzić się wędrówką. Podkreślają dobitnie tę ambiwalencję uczuć powtarzające się pytania o dom, próg, rzekę, most, sad oraz wypowiedziane wprost wyznanie:

„Te strony gdzieś są, gdzieś daleko za mgłą.

Więc idę i dalej przedzieram się wciąż.”

To credo podmiotu lirycznego jest wyrazem życiowego heroizmu, walki z własną słabością, zwątpieniem, trudami drogi, przez którą trzeba się przedzierać.

Przeznaczeniem człowieka jest dążyć do szczęścia, doskonałości, nie ustawać w drodze, nie poddawać się słabościom. Jeśli jest to komu pisane, znajdzie swoją ziemię obiecaną, jak ptaki, które znają do niej drogę, nie muszą błądzić, którym można zazdrościć wyróżnienia.

Ptak wielokrotnie przywoływany jest w mitologiach różnych narodów, w Biblii, w tradycji ludowej jako symbol m. in. szczęścia, czystości, wolności, bóstwa.* Jest znakiem nieba, wprowadza do przestrzeni drogi człowieka przestrzeń wertykalną, jak gwiazda, wiąże losy wędrowca z sferą powietrza, siłami nadprzyrodzonymi. Tłumaczy to kłamrową kompozycję wiersza, który rozpoczyna i kończy się liryczną apostrofą kierowaną do gwiazdy.

Podmiot liryczny pogodzony jest z losem, w chwili słabości pozwala sobie na odrobinę żalu i skargi, ale jednocześnie deklaruje niezłomną wolę dążenia do celu, upewnia siebie, że warto nie ustawać w drodze.

Uczucia te podkreślone są dzięki paralelnym konstrukcjom składniowym, dodatkowo wzmocnionymi anaforami.

Spokój i wyciszenie, śpiewność tekstu osiąga Stachura dzięki strukturze rytmicznej, współgrającej z uczuciami podmiotu lirycznego i tworzącej jednocześnie wyrazisty nastrój bardzo osobistego zwierzenia.

Jedenastozgłoskowiec (tylko pierwszy wers liczy dwanaście sylab) spowalnia rytm, dając wrażenie wyciszenia i znużenia. Jednocześnie nie odbieramy tekstu jako monotony, lecz jako dość dynamiczny, a to dzięki bardzo nieregularnie pojawiającej się średniówce i starannie dobranemu schematowi składniowemu: każdy wers to jedno wypowiedzenie lub jego część. Pojawiają się zarówno zdania pojedyncze, złożone i równoważniki zdań, ożywia to wyznanie „ja” lirycznego, podkreśla jego aktywną postawę wobec losu.

Podobne zabiegi zaobserwować można w doborze rymów. Również i te występują nieregularnie, przeważają zdecydowane, głośne rymy męskie, które podkreślają aktywną postawę podmiotu lirycznego. Jedyne rym żeński (włóczęga – męka) pojawia się w powtarzającej się strofie i to on m. in. wywołuje wrażenie skargi, podkreśla pokorną prośbę do gwiazdy, łagodzi wymowę trybu rozkazującego.

Optymizm, wiara i nadzieja, dążenie ku szczęściu to wartości, które odgrywają w życiu wędrowca ogromną rolę. Wszyscy jesteśmy wędrowcami, szukamy szczęścia, zdarzają się nam chwile zwątpienia, dlatego kolejną jednostkę metodyczną można poświęcić omówieniu
**ŚWIATA UCZUĆ I POSTAWY ŻYCIOWEJ BOHATERA
LIRYCZNEGO.**

Punktem wyjścia będą prace i wnioski z poprzedniej lekcji. Przypomnienie sytuacji lirycznej pozwoli na postawienie pytania, jak czuje się człowiek w podobnej chwili. Jest to znakomita okazja do ćwiczenia

* Władysław Kopaliński „Słownik symboli”, Warszawa 1990.

empatii, wejścia w rolę człowieka zabłąkanego. Stwarza też możliwość wzbogacenia słownictwa nazywającego uczucia, stany emocjonalne i dzięki temu powoli przygotowuje uczniów do poznania nowej formy wypowiedzi – opisu przeżyć wewnętrznych.

Poza tym w czasie tej lekcji warto, a nawet trzeba, nawiązać do biografii autora, dlaczego człowiek, który mówił o walce z przeciwnościami poddał się i popełnił samobójstwo. Obszerna notatka o poecie, zamieszczona w podręczniku „Świat w słowach i obrazach”, w przystępny dla młodego człowieka sposób wyjaśnia motywy śmierci.

W celu zgromadzenia słownictwa można wykorzystać burzę mózgów i metodę circeptu.

W wyniku tych działań uzyskalibyśmy przykładowy zapis uczuć i przeżyć:

Wyszukanie w tekście wiersza cytatów, pozwalających ustalić, które z uczuć można przypisać osobie mówiącej w utworze, stwarza możliwość rozwijania sprawności językowej ucznia, uczy go motywowania opinii, a jednocześnie skłania do wnikliwego czytania tekstu – niewiele wszak w nim przykładów nazywających uczucia wprost.

Aby poprawnie nazwać uczucia podmiotu lirycznego, uczniowie będą musieli odwołać się do sytuacji lirycznej i elementów przestrzeni wyznaczających drogę wędrującego i ewokujących jego przeżycia oraz wykazać się rozumieniem języka poezji i umiejętnością odczytywania znaczeń ukrytych.

Odwołując się do zadań domowych, porównujemy wartości, które ceni podmiot liryczny, z wymienionymi przez uczniów.

Wśród nich na pewno powinny znaleźć się: dom, szczęście, bezpieczeństwo i – oczywiście – droga, która jest dla osoby mówiącej w wierszu taką samą wartością jak cel, do którego dąży. Być może uczniowie wymienią jeszcze inne wartości kojarzone z domem, np. miłość, rodzinę, przyjaźń. Jeżeli będą umieli uzasadnić swoje propozycje odwołaniami do tekstu i własnych doświadczeń, powinniśmy zgodzić się z ich stanowiskiem.

Wyszukujemy w „Dookoła mgła” słowa, które są wyrazem filozofii życiowej podmiotu lirycznego i stanowią jego dewizę: „Więc idę i dalej przedzieram się wciąż.” Możemy zastanowić się, czy słowa te zawierają podobne przesłanie, jak znana z klasy pierwszej „Prefacja”.

Na tym etapie pracy z tekstem najlepiej sprawdzi się dyskusja lub swobodna rozmowa, której podsumowaniem może być zadanie domowe: Scharakteryzuj w kilku zdaniach postawę podmiotu lirycznego wobec życia i wędrowki.

Aby najlepiej wyrazić uczucia.

Ostatnią z lekcji poświęcić koniecznie trzeba językowi utworu i jego kompozycji oraz wzorcowi gatunkowemu.

Jej celem przede wszystkim będzie umiejętność rozpoznawania sposobów decydujących o muzyczności wiersza.

Lekcję można zacząć od wysłuchania nagrania piosenki w wykonaniu Marka Gałązki i rozmowy na temat tego, czy łatwo było wiersz zaśpiewać.

Po wysłuchaniu opinii uczniów podać temat lekcji: SZUKAMY DOWODÓW, ŻE „DOOKOŁA MGŁA” JEST PIOSENKĄ.

Wspólnie zastanawiamy się, co sprawia, że język ma swoją melodię; spostrzeżenia wypisujemy na tablicy.

Niewątpliwie zostaną wymienione: strofa, rytm, rym, wers, a w niektórych klasach – nawet bez pomocy nauczyciela – także średniówka, intonacja i zdanie.

Po przypomnieniu tych elementów pozwalamy uczniom samodzielnie lub w parach zbadać, jak wykorzystane zostały te cechy w „Dookoła mgła”. Kłopotliwe może okazać się wyznaczenie średniówki i wskazanie związku intonacji i budowy składniowej utworu z jego muzycznością. Możemy wówczas wrócić do tekstu piosenki w wykonaniu Gałązki, proponując uczniom uważne śledzenie obu tekstów równocześnie. Po ponownym wysłuchaniu muzycznego wykonania wiersza łatwiej będzie zauważyć, że paralelizmy składniowe oraz intonacja zdań, m. in. wykrzyknikowych i pytających nie tylko tworzą, ale i decydują o melodii wiersza i jego nastroju, podobnie jak odpowiednio dobrane słownictwo. O symbolach, a więc i o leksyce wiersza mówiliśmy na poprzednich lekcjach, zatem teraz jedynie podsumowujemy w rozmowie z klasą wcześniejsze spostrzeżenia.

Przypominamy, że z podobnymi cechami zetknęliśmy się już wcześniej przy okazji takich utworów jak „Pieśń o Narodzeniu Pańskim” Franciszka Karpińskiego czy też „Mazurka Dąbrowskiego”, które znajdują się w programie klasy pierwszej gimnazjum „Świat w słowach i obrazach”. Choć zupełnie odmienne w tematyce, należą do tego samego gatunku literackiego – pieśni. Szukamy wspólnie odpowiedzi, czy pieśń i piosenka mają cechy wspólne, co je różni.

Na koniec zbieramy wszystkie spostrzeżenia i wyjaśniamy, dlaczego „Dookoła mgła” jest piosenką:

- jest podzielona na jednakowe zwrotki
- wersy są jedenastosylabowe, poza dwoma wyjątkami
- występują nieliczne, nieregularne rymy męskie
- powtarza się pierwsza i ostatnia zwrotka
- średniówka jest nieregularna
- wykorzystane są powtórzenia wyrazów
- pojawiają się paralelizmy składniowe
- piosenka jest odmianą pieśni, ma podobne cechy.

W czasie samodzielnej pracy i podczas rozmowy uczniowie notują wnioski, a w domu porządkują wiadomości i redagują notatkę podsumowującą temat lekcji:

Uważam, że dzięki tak zaplanowanym lekcjom będziemy mogli utrwalić znane już wiadomości i umiejętności, zachęcić do samodzielnej pracy i przekonać się, na ile już uczniowie radzą sobie z odbiorem tekstu poetyckiego.

Jedynie ostatnia z proponowanych lekcji opiera się w dużym stopniu na teorii literatury i wymaga od uczniów typowo polonistycznej wiedzy, która również przewidziana jest w programie nauczania.

Wiersz Edwarda Stachury, podczas tak zaplanowanego cyklu lekcji, pozwala połączyć cele wychowawcze z typowo polonistycznymi. Uświadomienie sobie, co jest podstawowym celem wychowania, jaka jest hierarchia celów edukacyjnych jest jednym z najważniejszych obowiązków nauczyciela. Analiza i interpretacja, dużo szersza niż ta, która zostanie wykorzystana na lekcjach, zawsze jest wskazana, by uświadomić sobie, co musimy omówić, co jest niezbędne i konieczne, a co może okazać się zbyt trudne, choć konieczne do omówienia. Dzięki temu możemy racjonalniej zaplanować działania dydaktyczne, przemyśleć metody, którymi przybliżymy uczniom najtrudniejsze treści i umiejętności.

BIBLIOGRAFIA:

1. Bobiński Witold, Orłowa Krystyna, Synowie Helena: Jak uczyć języka polskiego w klasie drugiej gimnazjum. Warszawa 2000.
2. Drabarek Barbara, Falkowski Jacek, Rowińska Izabela: Szkolny słownik motywów literackich. Warszawa 1999.
3. Chrzastowska Bożena: Konteksty aksjologiczne. [w] „Polonistyka” 1999 nr 5
4. Kompetencje szkolnego polonisty. Szkice i artykuły z metodyki pod redakcją Bożeny Chrzastowskiej. Warszawa 1997.
5. Kompetencje szkolnego polonisty cz. 2. Warszawa 1997.
6. Kopaliński Władysław: Słownik mitów i tradycji kultury. Warszawa 1997.
7. Kopaliński Władysław: Słownik symboli. Warszawa 1990.